

УДК 159.9:004.738.5

Назар Максим Миколайович, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

e-mail: apartment@bigmir.net

<http://orcid.org/0000-0002-9104-2585>

ДЕЯКІ ІНСТРУМЕНТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОЇ АКТИВНОСТІ

Анотація

Метою дослідження є виявлення ефективності розвитку суб'єктної активності інструментами дистанційного навчання, а саме інтернет-тренінгами з формування комунікативної компетентності. В процесі формування комунікативної компетентності, як наслідок змістовної когерентності обох психологічних феноменів, також розвивається і суб'єктна активність. Основними методами дослідження є формуючий експеримент, здійснений у форматі дистанційного тренінгового курсу, обробка даних методами математичної статистики, аналіз та узагальнення результатів. Особливе значення комунікативної компетентності дозволяє сприймати її як суттєвий компонент суб'єктної активності, піднімаючи питання про їхній взаємозв'язок та психологічну роль, що вони відіграють по відношенню одна до одної. Існують прямі кореляції між формуванням комунікативної компетентності та розвитком суб'єктної активності, що виявляються, зокрема, при застосуванні суб'єктно орієнтованого інструменту навчання – віртуальних освітніх середовищ. Інтернет-тренінги мають величезний психолого-педагогічний потенціал, будучи одним із засобів, що перетворюють навчання та освіту на активний, свідомий, особистісний, творчий процес.

Ключові слова: *Інтернет, тренінги, суб'єктна активність.*

Nazar Maxim Mykolayovich, Ph.D. in Psychology, Senior Researcher in Department of Modern Information Technologies of Education of Institute Psychology G.S. Kostiuk NAPS of Ukraine

SOME TOOLS OF DISTANCE LEARNING IN THE SUBJECTNESS ACTIVITY DEVELOPMENT

Summary

The research's goal is an exposure of development's efficiency of subjectness activity by the tools of the distant learning, such as internet-trainings of communicative competence. In the process of communicative competence forming, as a consequence of the meaningful coherence of both psychological phenomena, also develops subjectness activity. The basic methods of research are: forming experiment, carried out in the format of remote e-learning training course, processing of data by the methods of mathematical statistics, analysis and generalization of results. The special value of communicative competence allows to perceive it as a substantial component of subjectness activity, affecting a question about their intercommunication and psychological role they play on attitude toward each other. There are direct correlations between forming of communicative competence's and development of subjectness activity, appear, in particular, at application of virtual educational environments as subject oriented instrument of studies. Indexes of research's different methods, which are responsible for a communicative competence and subjectness activity, became better among most participants in times of participating in internet-training. Internet-trainings have enormous psychological and pedagogical potentials as one of instruments to convert learning and education in an active, conscious, personal, creative process.

Keywords: *Internet, trainings, subjectness activity.*

Назар Максим Николаевич, кандидат психологических наук, старший научный сотрудник лаборатории современных информационных технологий обучения Института психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины

НЕКОТОРЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ СУБЪЕКТНОЙ АКТИВНОСТИ

Аннотация

Целью исследования является выявление эффективности развития субъектной активности инструментами дистанционного обучения, а именно интернет-тренингами формирования коммуникативной компетентности. В процессе формирования коммуникативной компетентности, как следствие содержательной когерентности обоих психологических феноменов, также развивается и субъектная активность. Основными методами исследования является формирующий эксперимент, осуществленный в формате дистанционного тренингового курса, обработка данных методами математической статистики, анализ и обобщение результатов. Особое значение коммуникативной компетентности позволяет воспринимать её как существенный компонент субъектной активности, поднимая вопрос об их взаимосвязи и психологической роли, которую они играют по отношению друг к другу. Существуют прямые корреляции между формированием коммуникативной компетентности и развитием субъектной активности, проявляющиеся, в частности, при применении субъектно ориентированного инструмента обучения – виртуальных образовательных сред. Интернет-тренинги имеют огромный психолого-педагогический потенциал, будучи одним из средств, которые превращают обучение и образование в активный, сознательный, личностный, творческий процесс.

Ключевые слова: Интернет, тренинги, субъектная активность.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Суб'єктна активність є актуальною здатністю людини до прийняття виклику адаптації, комунікації, самоствердження, загалом самореалізації, що формується під час і в результаті взаємовідносин з дійсністю. Людина розкриває через цю активність свої характеристики і як творця світу, в якому вона живе та здійснює різноманітні види діяльності, і як продукту, який

визначається впливами дійсності, що оточує. Світ постійно змінюється, і тоді, коли мова заходить про особистісні зміни загалом і розвиток суб'єктної активності зокрема, роль суспільних процесів і трансформацій набуває особливо великого значення. Поступовий перехід суспільства на нову – інформаційну – стадію перетворює (як мінімум, зовнішній) світ людини на гіпердинамічне, насичене комп'ютерними технологіями, багато в чому віртуальне, середовище. Завдання розвитку суб'єктної активності продовжує бути актуальним в нових контекстах, даючи людині, як і раніше, інструменти бути більшою мірою творцем своєї дійсності й лише потім – продуктом.

В процесі інформаційної інтеграції, що постійно зростає, вплетені в контекст нинішньої стадії розвитку суспільства з характерними для нього техногенністю, комп'ютерною опосередкованістю, мультимедійністю (вплив яких тільки зростає), набувають особливого значення здатності встановлювати контакти, розвивати взаємовідносини, обмінюватися діяльністю та досвідом. Функціональна важливість комунікативної компетентності дозволяє сприймати її як суттєвий компонент або навіть аспект суб'єктної активності, піднімаючи питання про їхній взаємозв'язок та роль, що вони відіграють по відношенню одна до одної.

Розкриття особливостей комунікативної компетентності вказує не тільки на важливість її формування та розвитку, але і зазначає сучасний контекст цього процесу – все більш масове та суттєве залучення у нього інформаційних психолого-педагогічних технологій мережі Інтернет. Такий навчально-психологічний інструментарій вже довів свою результативність, а спеціалізовані програмно-технологічні платформи успішно використовуються для забезпечення відповідних видів діяльності. Групова психологічна та навчальна робота стає одним з провідних напрямків дистанційного навчання та психологічної допомоги онлайн, а розвиток комунікативної компетентності включається в неї як важливий напрямок роботи.

Актуальність визначення потенціалів дистанційного навчання у інформаційному просторі мережі Інтернет для розвитку суб'єктної активності є безсумнівною.

Отже, дослідження можливостей інтернет-тренінгів з формування комунікативної компетентності для розвитку суб'єктної активності є очевидним та має значні психолого-педагогічні перспективи для застосування отриманих результатів (дистанційні навчальні курси, психологічні інтернет-тренінги, індивідуальний та груповий коучинг, психологічне онлайн-консультування, вебінари, телеконференції тощо). Піднімається питання про можливість розвитку суб'єктної активності засобами формування комунікативної компетентності в контексті дистанційної групової навчальної та психологічної роботи, що побудована на використанні сучасних інфокомунікативних технологій.

Предмет дослідження: можливості інтернет-тренінгу з формування комунікативної компетентності для розвитку суб'єктної активності його учасників.

Метою дослідження є виявлення ефективності інтернет-тренінгів як сучасного інноваційного інструменту дистанційного навчання для розвитку суб'єктної активності його учасників.

Виявлення недостатньо досліджених або раніше невіршених складових загальної проблеми можливостей розвитку суб'єктної активності засобами дистанційного навчання, такими як інтернет-тренінги, в контексті використання сучасних інфокомунікативних технологій, вказує на підстави для поглиблення та продовження відповідної наукової роботи як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях. Незважаючи на появу все більших аргументів щодо наявності значних теоретико-емпіричних потенціалів навчально-психологічних інтернет-тренінгів, інших технологій дистанційного навчання та психологічної роботи, наукова проблема ефективності відповідних інструментів, маючи важливе теоретичне та прикладне значення, а також новизну і суспільну актуальність, все ще досліджена недостатньо та потребує подальшої розробки.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Поняття «суб'єктна активність» розглядається як цілісна характеристика активності людини, що виявляється в її діяльності та поведінці, що розвивається самим суб'єктом, ним самим організовується та контролюється. Суб'єктна активність виявляється в певних перевагах, світоглядній позиції та цілеспрямованості перетворювача. Навчання, психологічна робота, спілкування під час інтернет-тренінгів також є діяльностями, що потребують для свого ефективного здійснення цілеспрямованості, мотивації, вираження індивідуальних позицій тощо, в цілому – суб'єктної активності [3;5;30;37].

Таким чином, суб'єктна активність – міра прояву в діяльності особи цілеспрямованості, націленої на перетворення дійсності, а також світоглядних позицій, переконань і переваг.

Суб'єктна активність – один з ключових чинників адаптації людини в суспільстві та перетворення нею довкілля під власні запити, що стосується також інформаційного середовища мережі Інтернет. Формування такої активності забезпечує успішність в діяльності та в різних аспектах соціальної адаптації, у тому числі в безпосередньому та комп'ютерно опосередкованому спілкуванні. Компетентне спілкування, зі свого боку, передбачає практично у всіх випадках наявність суб'єктної активності [1;2;11;38].

Серед провідних критеріїв суб'єктної активності вказується цілеспрямованість на високий результат; творчість як основа ефективності та самореалізації; регуляція довільної активності як основа відповідальності та самоорганізованості. Не викликає сумнівів, що ефективне навчання чи психологічна робота у мережі Інтернет базується на задіюванні відповідних характеристик [3;12;39]. Суб'єктна активність – це індивідуалізована системостворююча властивість особистості, що здійснює системне врегулювання домінуючих та імпліцитних властивостей, станів і процесів особистості, направлених на високий результат діяльності [1;2;8;33].

Різні напрямки здійснення суб'єктної активності, зокрема інтерособистісне спілкування, все більше опосередковуються комп'ютерними

технологіями та виявляються такими, що тісно взаємодіють з психологічними процесами, які відображають поглиблення інформатизації на суспільному рівні. Людина тут – суб'єкт спілкування, який має власну активність, що може розвиватися і системно взаємодіяти з комунікативною діяльністю, впливаючи на неї та піддаючись впливу з її боку. Отже, важливими стають не тільки питання дослідження взаємодії спілкування та суб'єктної активності, але й їхнього когерентного розвитку з використанням інноваційних навчально-психологічних інструментів, таких як групова навчально-психологічна робота, наприклад інтернет-тренінги, що цілком відповідають запитам і контексту суспільства на перехідній до інформаційній стадії. Можливості розвитку суб'єктної активності засобами формування комунікативної компетентності набувають все більшого значення.

На даний момент ще недостатньо дослідженими залишаються питання психологічної специфіки навчальної, психопрофілактичної, консультативної, психотерапевтичної тощо групової роботи у мережі Інтернет, що здійснюється незалежно і окремо або включається як основа чи периферійний компонент до функціонування та розвитку нової комплексної навчальної технології – віртуальних освітніх середовищ (просторів), що мають, зокрема, особливе значення для інтелектуального розвитку дорослих. Віртуальні освітні середовища розуміються як спеціально створені інформаційні простори мережі Інтернет для здійснення різних форм дистанційного навчання, що ґрунтуються на принципах активності, ініціативності та суб'єктності тих, хто навчається [13;31;29]. Відповідна навчальна технологія (або комплекс задіяних разом навчальних технологій) є однією з найбільш актуальних і перспективних для дистанційного навчання, що здійснюється дистанційно з використанням електронних мереж. Віртуальні освітні середовища, з одного боку, вимагають від учасників навчання суб'єктної активності, з іншого – забезпечують її розвиток [15;20;29].

Основними перевагами створення віртуальних освітніх середовищ слід вважати, зокрема, такі: 1) можливості постійного доступу суб'єктів навчання до

інформації, що знаходиться у мережі Інтернет; 2) самостійна пошукова діяльність, спрямована на оволодіння необхідною організаційною та навчальною інформацією; 3) збір і накопичення передового, зокрема іноземного, досвіду, а також доступ до інформації, що необхідна для підвищення якості й ефективності освіти та навчання; 4) зручна, економічна та ефективна взаємодія, співробітництво як на організаційному, так і на міжособистісному рівнях, налагодження інтернет-спілкування як на рівні офлайн, так і онлайн [17;31].

Групова навчальна робота посідає одне з найважливіших місць у віртуальному освітньому просторі, сприяючи відносно одночасному більш або менш масовому залученню її учасників у навчальні та освітні процеси, у контекст інтелектуального розвитку та психологічних змін, вимагаючи суб'єктної активності учасників та розвиваючи її.

Проектування продуктивних інтернет-тренінгів з комунікативної компетентності та взагалі дистанційних навчальних курсів повинно базуватися як на концептуальних засадах ефективності дистанційного навчання, так і на врахуванні основних організаційних чинників здійснення продуктивних інтернет-тренінгів.

До найважливіших складових організації сучасних інтернет-тренінгів слід віднести розробку і застосування моделі її учасника (або «моделі респондента»). Враховуючи те, що відповідна модель оптимізує та піднімає на новий рівень можливості здійснення навчальних програм у мережі Інтернет, зокрема інтернет-тренінгів з розвитку комунікативної компетентності, її застосування має велике практичне значення [13;17;28]. Під моделлю учасника/респондента розуміється спрощене уявлення індивідуума, який є реальним і унікальним або репрезентує певну групу чи вибірку індивідуумів, з певними наявними властивостями, станами та процесами, що протікають в ньому (них) [30;37].

Навчальні технології (або комплекс задіяних разом навчальних технологій), засновані на використанні віртуальних освітніх середовищ, є

однією з найбільш актуальних і перспективних для дистанційного навчання, що здійснюється дистанційно з використанням електронних мереж [15;20;29].

Залучення людини до віртуального освітнього простору, її активне перебування (навчання, психологічні зміни) в ньому, впровадження дистанційних технологій у процес розв'язування навчальних завдань сприяє розвитку мисленнєвої діяльності, підвищенню рівня самоорганізації учбової діяльності, формуванню мотивів учіння [13;17;32].

Значної уваги заслуговують розвивальні потенціали продуктивно організованих інтернет-тренінгів, що займають місце як один з провідних психологічних інструментів, який сприяє інтелектуальному розвитку і взагалі розвитку особистості [14;29;31]. Використання нових інформаційних технологій у групових навчанні та психологічній роботі, їх розгортання у віртуальному освітньому просторі або незалежно від нього несе в собі величезний психолого-педагогічний потенціал, будучи одним із засобів, що перетворюють навчання та взагалі життя людини на більш активні, свідомі, творчі, особистісні процеси [22;25].

Іншим актуальним питанням є психологічний вплив перманентного зростання функціонального значення електронних гаджетів, що використовуються для задоволення потреб та досягнення особисто значущих цілей, в той час як опосередкування ними різних видів людської діяльності набуває все більш масового характеру. Одним з таких видів діяльності вже давно стало спілкування. Загалом, у контексті інформатизації, рівень якої постійно зростає, зокрема враховуючи такі суттєві її характеристики, як техногенність, комп'ютерна опосередкованість і мультимедійність, здатності встановлювати контакти, розвивати взаємовідносини, обмінюватися діяльністю та досвідом починають відігравати особливу роль.

Ефективність спілкування вказує на себе як на вкрай необхідне вміння, більш загально – фундаментально цінний особистісний ресурс, що забезпечує психологічний ґрунт для активної діяльнісної позиції суб'єкта в соціумі, активізації та здійснення ним різноманітних видів продуктивної діяльності,

адаптації та формування ефективної позиції в світі постіндустріального суспільства з його наголосами на постійних інноваціях, обміні знаннями та конкуренції [9]. Особливе значення комунікативної компетентності дозволяє сприймати її як суттєвий компонент або навіть аспект суб'єктної активності, піднімаючи питання про їхній взаємозв'язок та роль, що вони відіграють по відношенню одна до одної. Підвищеної уваги заслуговує питання надання опису та розкриття значення комунікативної компетентності при розробці та здійсненні інтернет-тренінгів. [6;9;21;28].

Комунікативну компетентність можна визначити в найбільш загальному розумінні як здатність до ефективного спілкування. Більш системний аналіз дає підстави описати комунікативну компетентність як таку комунікативну діяльність (та здатність до неї), що характеризується наявністю наступних компонентів: визначення мети спілкування (який результат досягається, куди рухаємося) – для себе і для співбесідника (або співбесідників); врахування наміру учасників спілкування (навіщо прагнемо до такого-то результату?); оцінка особливостей ситуації спілкування (де спілкуємося? коли? у якому стані знаходиться кожен?); звернення уваги на способи та стратегії комунікації (як кожен рухається до досягнення результатів?), що використовуються кожним співбесідником, для сприяння досягнення мети спілкування; вибір адекватних (тобто результативних і екологічних) конкретній ситуації та співбесідникам власних стратегій комунікації; готовність змінювати свою поведінку в процесі спілкування (вміння бути гнучким); отримання задоволення від спілкування.

Зі свого боку, суб'єктна активність може бути розглянута як характеристика діяльнісного стану особистості, що (як форма діяльності), складається з наступних компонентів: цілеспрямованість, мотивація, стратегії досягнення цілі, рефлексія, емоції.

Порівняльний розгляд складових комунікативної компетентності та суб'єктної активності вказує на їхню очевидну когерентність, що є підставою для висновку про те, що формування комунікативної компетентності повинно

корелювати з розвитком суб'єктної активності через значну взаємну відповідність компонентів обох понять. Виникає актуальне завдання для подальших досліджень, що полягає у емпіричному виявленні та розкритті специфіки кореляцій між обома поняттями, зокрема, під час інтернет-тренінгів з формування комунікативної компетентності.

Використовуючи багатий практичний досвід здійснення дистанційних навчальних проектів у мережі Інтернет, серед яких інтернет-тренінги, вебінари, наукові чати, інтернет-конференції з цілого ряду актуальних питань тощо, а також довготривалого теоретичного дослідження концептуальних засад та практичних потенціалів групової роботи у віртуальному освітньому просторі, розроблений і підготовлений на технологічній платформі «Moodle» дистанційний навчально-психологічний «Тренінг комунікативної компетентності та успішного спілкування». Тренінг, що знаходиться за електронною адресою <http://moodle.newlearning.org.ua/course/view.php?id=2>, ґрунтується на концептуальних засадах ефективності дистанційного навчання, розроблених у лабораторії нових інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України [17;18].

Всі 7 виділених вище компонентів комунікативної компетентності були використані у «Тренінгу комунікативної компетентності та успішного спілкування», що здійснювався у віртуальному просторі мережі Інтернет, зокрема при розробці та використанні моделі учасника тренінгу. Відповідні критеріальні параметри об'єктивної реєстрації змін поведінки у спілкуванні учасників тренінгу з формування комунікативної компетентності були показниками ефективності здійсненого навчання та психологічних змін.

Враховуючи головне завдання моделі учасника/респондента, спектр значимих можливих варіантів вибору виступає підставою для розробки і практичного здійснення навчального впливу [9;25;34].

Виявлення та розкриття змісту значимих складових спектру можливих варіантів вибору по відношенню до досягнення навчальної мети для вироблення подальшої навчальної дії в контексті досягнення відповідної мети забезпечує

вирішення завдань опису, розробки і практичного застосування моделі учасника дистанційних навчальних програм [19;33;37].

Отже, розробка і застосування моделі учасника дистанційних навчальних проектів, що здійснюються у мережі Інтернет на основі сучасних інфокомунікативних технологій, відносяться до найважливіших складових організації сучасних інтернет-тренінгів [7;10;32].

Важливим чинником ефективного здійснення дистанційної тренінгової роботи є досвід ведучого у здійсненні тренінгової роботи в «звичайних», тобто поза мережею Інтернет, умовах.

У «Тренінгу комунікативної компетентності та успішного спілкування», що забезпечує розвиток суб'єктної активності, застосовується новий концептуально-технологічний підхід у дистанційному навчанні та дистанційній психологічній роботі, що ґрунтується на високій мультимедійності та інтерактивності діалогової взаємодії людини та навчальних комп'ютерних технологій [6;26;34]. Попередній концептуально-технологічний підхід частіше за все пов'язувався з протиставленням комп'ютерно опосередкованого спілкування та обміну інформації (тобто, в даному контексті, спілкування у широкому сенсі) – таких, що здійснюються з допомогою комп'ютерного обладнання і охоплюють всі види обміну інформації через комп'ютерні мережі, в основному через Інтернет – і безпосереднього «особистого», «живого» спілкування та обміну інформації [28;40].

Нинішні тенденції розвитку мультимедійних комунікативних засобів (такі як відеочати, відеоконференції, моделювання спілкування у 3D-просторі тощо) вказують на застарілість зазначеного підходу, заснованого на протиставленні комп'ютерно опосередкованого та безпосереднього особистого спілкування, розкривають можливості для розробки і створення нової парадигми єдності різних видів спілкування – т.зв. «особистого» і «комп'ютерного» [22;27;32]. Оцінка тенденцій технологічного прогресу дозволяє вважати, що з часом межа між цими видами спілкування буде все більше розмиватися [8;21].

Проектування інтернет-тренінгів, в якому враховуються психологічні особливості учасників навчання – інший фундаментально важливий чинник їхньої (інтернет-тренінгів) продуктивної організації [23;33;35].

На основі аналізу результатів і особливостей здійснення інтернет-тренінгів різними авторами робляться такі висновки: технічні можливості сучасних інтернет-технологій дозволяють здійснювати групову психологічну роботу в мережі Інтернет; інтернет-тренінги здатні створювати контекст для досягнення бажаних результатів в умовах віртуальної взаємодії шляхом послідовного виконання поставлених завдань; покроковий алгоритм проведення інтернет-тренінгів відповідає технічним можливостям інтернет-технологій і дозволяє реалізовувати групову психологічну роботу в мережі Інтернет; комплексний аналіз результатів роботи інтернет-тренінгів дозволяє зробити однозначний висновок про те, що на сьогоднішній день можливе проведення групової психологічної роботи в мережі Інтернет за наступних умов: наявність спеціально організованого інтернет-сайту, наявність технічної підтримки під час роботи інтернет-тренінгу, певний рівень комп'ютерної писемності у учасників інтернет-тренінгу, досвідченість і професіоналізм ведучого в області групової практичної роботи [36;40].

Аналіз сучасної тренінгової практики і результатів здійснених нами досліджень дозволяє зробити висновки про те, що на сьогодні до базових організаційних чинників здійснення продуктивних інтернет-тренінгів, зокрема тренінгу з розвитку комунікативної компетентності та успішного спілкування, що забезпечує розвиток суб'єктної активності, слід віднести наступні: технологічно функціональну та зручну для використання електронну навчальну платформу, зокрема на основі «Moodle»; чіткі, зрозумілі інструкції для всіх учасників інтернет-тренінгу; програму інтернет-тренінгу, що, бажано, перевірена практичною апробацією під час «звичайної» (поза Інтернетом) навчальної та/або психологічної практики; досвідченість у здійсненні подібних дистанційних навчальних проєктів у авторів та адміністрації інтернет-тренінгу; як мінімум, певний рівень «комп'ютерної писемності» учасників інтернет-

тренінгу (навички володіння комп'ютером, користування мережею Інтернет – інтернет-браузером, електронною поштою, спілкуванням в інтернет-форумах тощо); наявність засобів для оперативної електронної комунікації учасників з адміністрацією тренінгу та між собою – інтернет-форуму, чату, електронної пошти, сторінок в соціальних мережах, відеоканалу в «Skype» тощо; оперативне реагування на повідомлення від учасників інтернет-тренінгу з боку авторів та адміністрації інтернет-тренінгу [35;36].

Результати здійснених (зокрема, наших) досліджень вказують на те, що інтернет-тренінги як навчальна технологія (або комплекс задіяних разом навчальних технологій) є однією з найбільш актуальних і перспективних для дистанційного навчання, що здійснюється віддалено з використанням електронних мереж і сучасних мультимедійних технологій. Організація продуктивного дистанційного групового навчання та психологічної групової роботи з використанням технологій мережі Інтернет є можливою і при задіяванні певних чинників достатньо зручною [12;25;30].

Дистанційний навчальний курс складається з 20 етапів, завдання яких послідовно виконуються учасниками тренінгу. Завдання включають теоретичні блоки з інформацією по темі, діагностичні та контрольні тести, відеозавдання, вправи на самоаналіз, вправи на моделювання ситуацій, релаксаційні вправи тощо. В процесі виконання завдань та засвоєння стратегій комунікативної компетентності та суб'єктної активності формується та/або покращується комплекс відповідних компетенцій і вмінь, що вимірюється, зокрема, діагностичними методиками.

Здійснення емпіричного етапу дослідження ґрунтується на організації навчально-психологічної роботи у групі учасників, які бажають сформувати та розвинути в собі комунікативну компетентність та суб'єктну активність. Серед методів дослідження були застосовані теоретичний аналіз сучасних першоджерел по темі; діагностичні та контрольні тести з розвитку комунікативної компетентності та відповідних комунікативних навичок, що вимірюють також референтні показники суб'єктної активності; методи

тренінгової роботи – мінілекції, відеозавдання, вправи на самоаналіз, вправи на моделювання ситуацій, релаксаційні вправи тощо; технології статистичної обробки даних за допомогою програмних пакетів SPSS і Excel тощо.

Під час здійснення емпіричного етапу дослідження (1 березня 2014 року – 30 жовтня 2017 року включно) дані щодо результатів інтернет-тренінгу комунікативної компетентності та розвитку суб'єктної активності автоматично зафіксовані для подальшого аналізу і виявлення істотних закономірностей. Для відповідних обчислень застосовуються методи математичної статистики у програмному пакеті SPSS і програмі Excel.

Необхідним чинником дослідження продуктивності навчання та психологічної роботи, що здійснювалися під час інтернет-тренінгу, є застосування на його початку та при завершенні діагностичних методик: тесту «Визначення способів регулювання конфліктів» (також відомого як тест «Стратегія та тактика поведінки у конфліктній ситуації», або як тест К. Томаса), тесту «Оцінка рівня комунікабельності» В.Ф. Ряховського, тесту «Рівень конфліктності особистості», тесту комунікативних вмінь Міхельсона (в адаптації Ю.З. Гільбуха). За нашою моделлю когерентності розвитку суб'єктної активності та комунікативної компетентності, покращення показників комунікативної компетентності за вказаними методиками також вкаже і на розвиток суб'єктної активності.

На момент завершення дослідження, 30.10.2017 року, навчання в інтернет-тренінгу з формування та розвитку комунікативної компетентності, що також забезпечує умови та сприяє розвитку суб'єктної активності, здійснили 249 учасників. На основі порівняльного аналізу результатів досліджуваних, отриманих за чотири діагностичними методиками на початку та при завершенні інтернет-тренінгу, робляться висновки щодо його продуктивності. Всі методики дослідження продемонстрували очевидні зміни у показниках учасників інтернет-тренінгу, вказуючи на зміни як в комунікативній компетентності, так і суб'єктній активності, що розвивається засобами формування комунікативної компетентності.

В результаті отримання даних дослідження був здійснений їхній математичний аналіз на основі використання програмного пакету «SPSS».

На основі порівняльного аналізу результатів досліджуваних, отриманих за всіма діагностичними методиками, що використовувалися на початку та при завершенні інтернет-тренінгу, зроблені висновки щодо його продуктивності. Осмислення тенденцій у різних соціально-психологічних аудиторіях ґрунтується на виокремленні результатів по вибіркам тільки чоловіків та жінок, досліджуваних у різних вікових групах, місцях проживання та з різним рівнем освіти.

На даний момент є підстави вважати інтернет-тренінги такою інноваційною навчальною технологією, що може результативно застосовуватися з представниками майже будь-яких вікових груп, починаючи, як мінімум, з людей юнацького віку, а завершуючи людьми зрілого віку (від 50 років і старше). Відзначається виражена тенденція до зниження дисперсії у результатах дослідження серед представників всіх вікових груп за всіма методиками дослідження.

Серед представників наявної вибірки учасників інтернет-тренінгу з комунікативної компетентності та успішного спілкування відзначається наявність значимих змін у суб'єктній активності та комунікативній компетентності між початком навчання у дистанційному навчальному курсі та після його завершення. Показники різних методик дослідження, що відповідають за суб'єктну активність і комунікативну компетентність, за час участі в інтернет-тренінгу у більшості учасників покращилися. Є підстави зробити висновок про продуктивність використаних інноваційних навчальних технологій, що забезпечують дистанційне групове навчання на основі застосування електронних комунікативних і мультимедійних можливостей мережі Інтернет.

Серед представників наявної вибірки учасників інтернет-тренінгу з комунікативної компетентності та успішного спілкування, що забезпечує розвиток суб'єктної активності, можна констатувати наявність значимих змін у

комунікативній компетентності та суб'єктній активності досліджуваних між початком навчання у дистанційному навчальному курсі та після його завершення. Показники різних методик дослідження, що відповідають за комунікативну компетентність і вказують на суб'єктну активність, за час участі в інтернет-тренінгу у більшості учасників покращилися. Є підстави для висновку щодо продуктивності використаних інноваційних навчальних технологій, що забезпечують дистанційне групове навчання на основі застосування електронних комунікативних і мультимедійних можливостей мережі Інтернет.

Дистанційне навчання, яке здійснюється у форматі інтернет-тренінгів, є продуктивним і зручним інструментом сучасних психології та педагогіки, має значні подальші перспективи як у дослідницькому, так і у прикладному планах. До перспективних напрямків подальших досліджень доцільно додати розширення тематичного спрямування інтернет-тренінгів (наприклад, інтернет-тренінги для розвитку емоційного модусу інтелекту, креативності, для профілактики стресових станів, для гармонізації сімейних стосунків і т.п.), подальше підвищення ролі мультимедійних технологій (зокрема, відео- та аудіозаписи теоретичного матеріалу та практичних завдань, візуальне та аудіальне онлайн-спілкування учасників з ведучим інтернет-тренінгу і між собою) тощо.

Теоретичні обґрунтування та емпіричні матеріали, аналіз і осмислення результатів сучасних досліджень дозволяють вважати дистанційне групове навчання та психологічну роботу (зокрема, інтернет-тренінги з розвитку суб'єктної активності засобами формування комунікативної компетентності), що здійснюється з використанням інноваційних інфокомунікативних технологій, такою, що сприяє розвитку суб'єктної активності. В світі, де рівень інформатизації комунікації та інших видів діяльності швидко зростає, різні інструменти сучасного дистанційного навчання – інтернет-тренінги, вебінари, інтернет-конференції, групові чати тощо, як і продуктивна організація цього навчання, повинні посідати у сучасних психології та педагогіці одне з найважливіших місць. Суттєве значення відповідного навчання пояснюється,

зокрема, тим, що воно ефективно сприяє одночасному чи відносно одночасному руху учасників до поставлених цілей, залученню їх у навчальні процеси, у процеси здійснення психологічної роботи.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження, націленого на виявлення ефективності інтернет-тренінгів як сучасного інноваційного інструменту дистанційного навчання для розвитку суб'єктної активності його учасників, було доведено, що інтернет-тренінги можуть бути ефективними у відповідній сфері. Під час розкриття можливостей інтернет-тренінгу з формування комунікативної компетентності для розвитку суб'єктної активності його учасників, аналізу його психологічної специфіки та організаційних особливостей, було виявлено, що групова робота з формування комунікативної компетентності, яка здійснюється з використанням інноваційних інфокомунікативних технологій, сприяє розвитку суб'єктної активності. Ця залежність визначається, зокрема, когерентними психологічними структурами обох психологічних явищ (суб'єктної активності та комунікативної компетентності), що активується під час групового дистанційного навчання у мережі Інтернет та посилюється завдяки суб'єктно орієнтованому контексту навчання – віртуальним освітнім середовищам.

Є підстави вважати, що існує прямий зв'язок між формуванням комунікативної компетентності та розвитком суб'єктної активності. Розвиток суб'єктної активності можливо здійснювати засобами формування комунікативної компетентності, зокрема у контексті дистанційної групової навчальної та психологічної роботи, побудованої на використанні сучасних інфокомунікативних технологій.

Визначено, що суб'єктна активність – психологічне утворення, що характеризує властивий особистості спосіб цілепокладання, самоактуалізації та самореалізації, якість цілісного, автономного, такого, що саморозвивається,

суб'єкта. Крім того, суб'єктна активність може бути розглянута і як характеристика діяльнісного стану особистості, що (як форма діяльності) складається з певних компонентів: цілеспрямованості, мотивації, стратегії досягнення цілі, рефлексії, емоцій. Відповідне визначення вказує на значну когерентність компонентів понять «суб'єктна активність» і «комунікативна компетентність», на спільну спрямованість їхнього формування та розвитку.

Все більш значуще та актуальне психолого-педагогічне значення у віртуальному освітньому просторі зокрема та в сфері освіти і навчання загалом набуває дистанційна групова робота – навчальна та психологічна. Мережа Інтернет стає одним з найбільш ефективних засобів отримання систематизованих знань, умінь і навичок (наприклад, комунікативної компетентності тощо) як з погляду зручності, витрат часу і грошей, так і з погляду обсягу необхідної інформації.

Розвиток суб'єктної активності під час формування комунікативної компетентності в навчально-психологічній груповій роботі у мережі Інтернет, осмислення специфіки цього процесу та подальша інтеграція розроблених технологій у віртуальні освітні середовища стають актуальним і важливим психолого-педагогічним завданням, вирішення якого здатне підвищувати цілеспрямованість і послідовність відповідного навчального процесу, сприяти його психологічній безпеці та гнучкості, ефективності для особистості в цілому.

Дослідження різних інструментів дистанційного навчання у розвитку суб'єктної активності, як і особливостей зв'язку формування суб'єктної активності з комунікативною компетентністю, повинні бути продовжені та поглиблені. Особливо цінним підходом будуть емпіричні дослідження, зокрема формуючі експерименти, що розкривають психологічну специфіку та потенціали дистанційної групової (психологічної та навчальної) роботи, зокрема інтернет-тренінгів у форматі віртуального освітнього простору тощо, а також аналіз і осмислення отриманих результатів. Відповідний підхід дозволить не лише глибше розкрити специфіку можливих кореляцій між

суб'єктною активністю та іншими психологічними феноменами (зокрема, комунікативною компетентністю), але й вкаже на практичні перспективи отриманих результатів, посприє впровадженню нових концептуальних підходів до розробки навчальних інструментів і програм особистісного зростання для здійснення в інформаційному просторі мережі Інтернет на основі застосування сучасних інфокомунікативних технологій. Науково-практична робота у цьому напрямку цілком відповідає філософії та тенденціям суспільства, що перебуває на перехідній до інформаційної стадії свого розвитку.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. - М., 1980.
2. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. - М.: Мысль, 1991. - 299 с. - С. 8.
3. Азлецкая Е.Н. Личностные и средовые детерминанты формирования субъектности личности : дис. ... канд. психол. наук / Е.Н. Азлецкая. - Краснодар, 2002.
4. Александрова Н.Х. Особенности субъектности человека на поздних этапах онтогенеза : автореф. докт психол. наук / Н.Х. Александрова. - М., 2000.
5. Александрова Н.Х. Субъективность человека на поздних этапах онтогенеза / Н.Х. Александрова. – Нижний Новгород: Нижегородский гуманитарный центр, 2000.
6. Воронова Т.А. Педагогические условия применения Интернет-технологий в очном обучении [Электронный ресурс] / Т.А. Воронова, И.А. Дельцова, Л.В. Куклина. – Иваново : Ивановский государственный университет. – Режим доступа : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=229&PHPSESSID=9c8dc4cf5a5d1497c468cb4c214c3dfb.

7. Гладко М.А. Психологические аспекты компьютерного обучения [Электронный ресурс] / М.А. Гладко. – Минск : Белорусский государственный экономический университет. – Режим доступа : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=2249&PHPSESSID=af8f55d8f66a2d708d22ed0c894f0bfa.

8. Гудимов В.В. Стресс, игра и смысл [Электронный ресурс] / Гудимов В.В. - М. : МГУ, 2003. - Режим доступа : http://www.library.by/portal/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106584130&archive=&start_from=&ucat=15&category=15.

9. Дивак В.В. Використання віртуальних навчальних середовищ у підвищенні кваліфікації директорів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] / Дивак Володимир Валерійович // Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (Психологія нового тисячоліття): междунар. наук-практ. Інтернет-конф., 28 травня 2012 р.: тези доповідей. - Режим доступу: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Dyvak_Vladymyr_2012.doc.

10. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / М.Л. Смульсон, Ю.І. Машбиць, М.І. Жалдак та ін. ; за ред. М.Л. Смульсон. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012.

11. Евстигнеева Ю.М. Место новых информационных технологий в жизни современного школьника [Электронный ресурс] / Ю.М. Евстигнеева, В.С. Собкин. – М. : Центр социологии образования РАО. – Режим доступа : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=58&PHPSESSID=5bc709800160e910b3b173fb2c664775.

12. Жилина Л.Н. Интернет и почему вы должны создать свой дистанционный курс? [Электронный ресурс] / Л.Н. Жилина, О.В. Кононова. – Владивосток : Владивостокский государственный университет экономики и сервиса. – Режим доступа : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=200&PHPSESSID=7597524e6e13a1a041318d44c489d5e8.

13. Жичкина А.Е. О возможностях психологических исследований в сети Интернет / Анастасия Евгеньевна Жичкина // Психологический журнал. - 2000. - Т. 21, № 2. - С. 75-78.

14. Зубарев Е.Ю. Приключенческие компьютерные игры в работе психолога [Электронный ресурс] / Евгений Юрьевич Зубарев. - Саратов : СГУ, 2002. - Режим доступа : http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106587988&archive=&start_from=&ucat=15&category=15.

15. Львова А.И. Интернет-тренинг как новая возможность групповой психологической работы [Электронный ресурс] / Львова А. И., Рязанцева И. А. - М. : МГУ, 2004. - Режим доступа : http://flogiston.ru/articles/netpsy/inet_training.

16. Максименко С.Д. Психологічні проблеми модернізації освіти в Україні / С.Д. Максименко // Психолог. – 2005. – № 6.

17. Морозов И.Л. Автономные виртуальные коммуникационной системы как способ активизации научно-творческой социосреды в малых и средних городах России [Электронный ресурс] / Морозов И.Л. // Новые инфокоммуникационные технологии в социально-гуманитарных науках и образовании: современное состояние, проблемы, перспективы развития : междунар. интернет-конф., 15 янв. – 29 марта 2002 г. : материалы конф. - М. : Ин-т «Откр. об-во» : Логос, 2003. - Режим доступа : http://www.auditorium.ru/conf/conf_fulltext/Morozov.pdf.

18. Моросанова В.И. Индивидуальный стиль и саморегуляция произвольной активности человека / В.И. Моросанова // Индивидуальность в современном мире: Материалы междунар. науч.-практ. конф. - Смоленск, 1996. - Ч. 1.

19. Мунтян П. Вид компьютерной аддикции: зависимость от компьютерных игр [Электронный ресурс] / Павел Мунтян. - М. : МГУ, 2005. - Режим доступа : http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106584866&archive=&start_from=&ucat=15&category=15.

20. Мунтян П. Влияние сети Интернет на развитие человека как психологическая проблема [Электронный ресурс] / П. Мунтян. – Режим доступа : http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106588195&archive=&start_from=&ucat=15&category=15.

21. Назар М.М. Інтернет-спілкування як чинник особистісних змін у юнацькому віці [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Назар Максим Миколайович ; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. - К., 2010. - 396 арк. : рис. - Бібліогр.: арк. 348-396.

22. Назар М.Н. Когнитивный базис создания модели респондента / М.Н. Назар, Д.С. Мещеряков // Научный поиск: Сб. научных работ студентов, аспирантов и преподавателей. - Вып. 13. - Ярославль, 2013. - С. 153-159.

23. Назар М.М. Подальші перспективи психологічних досліджень спілкування через мережу Інтернет [Електронний ресурс] / Назар Максим Миколайович // Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (Психологія нового тисячоліття): междунар. наук-практ. Інтернет-конф., 28 травня 2012 р.: тези доповідей. - Режим доступу: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Nazar_Maxim_2012.doc.

24. Назар М.М. Потенціали інтернет-тренінгів для оптимізації психологічного стану студентів / Назар Максим Миколайович // Психологія і особистість: Науковий журнал. - Полтава: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2013. - № 1 (3). - С. 120-130.

25. Назар М.М. Психологічний вплив спілкування у мережі Інтернет на формування певних особистісних особливостей її користувачів / М.М. Назар // Проблеми сучасної психології. - Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. - Вип. 4. - С. 239-248.

26. Назар М.М. Характерні психологічні особливості дистанційної освіти через мережу Інтернет [Електронний ресурс] / Назар М.М. // Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив. - К., 2013 р. - Режим доступу : http://ispp.org.ua/bibl_11.htm.

27. Назар М.М. Специфіка психологічного впливу навчання користувачів мережі Інтернет / М.М. Назар // Освіта дорослих в Україні : IX Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 11–17 вер. 2008 р.) : зб. наук. праць. - К. : ЕКМО, 2008. – С. 102–104.

28. Смульсон М.Л. Психологічні особливості віртуальних навчальних середовищ [Електронний ресурс] / Смульсон Марина Лазарівна // Технології розвитку інтелекту. – К. : Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2012. - Режим доступу : http://psytir.org.ua/upload/journals/3/authors/2012/Smulson_Maryna_Lazarivna_-_Psychologichni_osoblyvosti_virtualnyh_navchalnyh_seredovysh.doc.

29. Смульсон М.Л. Учиннева діяльність у віртуальному освітньому просторі [Електронний ресурс] / Смульсон Марина Лазарівна // Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (Психологія нового тисячоліття): междунар. наук-практ. Інтернет-конф., 28 травня 2012 р.: тези доповідей. – Режим доступу: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Smulson_Maryna_2012.doc.

30. Шувалова Н.Ю. Общение со сверстниками в обучении ребенка работе на компьютере [Електронний ресурс] / Шувалова Н.Ю., Федуніна Н.Ю. // Новые инфокоммуникационные технологии в социально-гуманитарных науках и образовании: современное состояние, проблемы, перспективы развития : междунар. интернет-конф., 15 янв. – 29 марта 2002 г. : материалы конф. - М. : Ин-т «Откр. об-во» : Логос, 2003. - Режим доступу : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=73&PHPSESSID=5bc709800160e910b3b173fb2c664775.

31. Числова А.С. Использование Интернет-ресурсов в процессе преподавания английского языка [Електронний ресурс] / А.С. Числова, Г.М. Татарчук. – Ростов-на-Дону : Ростовский государственный университет. – Режим доступу : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=219&PHPSESSID=7597524e6e13a1a041318d44c489d5e8.

32. Чумак В.В. Впровадження дистанційних технологій у процес розв'язування студентами психологічних задач / Чумак В.В. // Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми (Психологія нового тисячоліття): междунар. наук-практ. Інтернет-конф., 28 травня 2012 р.: тези доповідей. – Режим доступу: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Chumak_Viktor_2012.doc.

33. Bissell J. S. Guide to the Internet for Educational Psychology [Електронний ресурс] / J. S. Bissell, J. Bissell. – Режим доступу : http://www.amazon.com/Guide-Internet-Educational-Psychology-Bissell/dp/0697371581/sr=1-26/qid=1170252735/ref=sr_1_26/002-7584631-852814?ie=UTF8&s=books.

34. Handbook of Research Methods in Industrial and Organizational Psychology (Blackwell Handbooks of Research Methods in Psychology) / ed. by Steven G. Rogelberg. - Malden : Wiley-Blackwell Ltd., 2005. - 536 p.

35. Harris R.J. A Cognitive Psychology of Mass Communication / Richard Jackson Harris. - [4th ed.]. - Mahwah : Lawrence Erlbaum, 2004. - 488 p.

36. Hsiung R. C. E-Therapy: Case Studies, Guiding Principles, and the Clinical Potential of the Internet / Robert C. Hsiung. - New York : W. W. Norton & Comp., 2002. - 250 p.

37. Maheu M. Telepsychology Best Practices / Maheu M., McMenamin, J. - New York : Oxford University Press Publication, 2012.

38. Psychology and the Internet: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications / ed. by Jayne Gackenbach. - [2nd ed.]. - San Diego : Academic Press, 2006. - 392 p.

39. Suler J. The Psychology of Cyberspace [Електронний ресурс] / John Suler. - New Jersey : Science and Technology Center of Rider University, 2007. - Режим доступу : <http://www-usr.rider.edu/~suler/psycyber/psycyber.html>.

40. Wolfe C. R. Learning and Teaching on the World Wide Web (Educational Psychology) [Електронний ресурс] / C. R. Wolfe. – Режим доступу : <http://www.amazon.com/Learning-Teaching-World-Educational-Psychology/d>

p/0127618910/sr=1-25/qid=1170252735/ref=sr_1_25/002-7584631-3852814?
ie=UTF8&s=books.

References transliterated

1. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Dejatel'nost' i psihologija lichnosti / K.A. Abul'hanova-Slavskaja. - M., 1980.
2. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Strategija zhizni / K.A. Abul'hanova-Slavskaja. - M.: Mysl', 1991. - 299 s. - S. 8.
3. Azleckaja E.N. Lichnostnye i sredovye determinanty formirovanija sub#ektnosti lichnosti : dis. ... kand. psihol. nauk / E.N. Azleckaja. - Krasnodar, 2002.
4. Aleksandrova N.H. Osobennosti sub#ektnosti cheloveka na pozdnih jetapah ontogeneza : avtoref. dokt psihol. nauk / N.H. Aleksandrova. - M., 2000.
5. Aleksandrova N.H. Sub#ektivnost' cheloveka na pozdnih jetapah ontogeneza / N.H. Aleksandrova. – Nizhnij Novgorod: Nizhegorodskij gumanitarnyj centr, 2000.
6. Voronova T.A. Pedagogicheskie uslovija primenenija Internet-tehnologij v ochnom obuchenii [Elektronnij resurs] / T.A. Voronova, I.A. Del'cova, L.V. Kuklina. – Ivanovo : Ivanovskij gosudarstvennyj universitet. – Rezhim dostupu : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=229&PHPSESSID=9c8dc4cf5a5d1497c468cb4c214c3dfb.
7. Gladko M.A. Psihologicheskie aspekty komp'juternogo obuchenija [Elektronnij resurs] / M.A. Gladko. – Minsk : Belorusskij gosudarstvennyj jekonomicheskij universitet. – Rezhim dostupu : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=2249&PHPSESSID=af8f55d8f66a2d708d22ed0c894f0bfa.
8. Gudimov V.V. Stress, igra i smysl [Elektronnij resurs] / Gudimov V.V. - M. : MGU, 2003. - Rezhim dostupu : http://www.library.by/portal/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106584130&archive=&start_from=&ucat=15&category=15.

9. Dyvak V.V. Vykorystannja virtual'nyh navchal'nyh seredovyssh u pidvyshhenni kvalifikacii' dyrektoriv zagal'noosvitnih navchal'nyh zakladiv [Elektronnij resurs] / Dyvak Volodymyr Valerijovych // Virtual'nyj osvittij prostir: psihologichni problemy (Psihologija novogo tysjacholittja): mezhdunar. nauk-prakt. Internet-konf., 28 travnja 2012 r.: tezy dopovidej. - Rezhym dostupu: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Dyvak_Vladymyr_2012.doc.

10. Dystancijne navchannja: psihologichni zasady : monografija / M.L. Smul'son, Ju.I. Mashbyc', M.I. Zhaldak ta in. ; za red. M.L. Smul'son. – Kirovograd : Imeks-LTD, 2012.

11. Evstigneeva Ju.M. Mesto novyh informacionnyh tehnologij v zhizni sovremennogo shkol'nika [Elektronnij resurs] / Ju.M. Evstigneeva, V.S. Sobkin. – M. : Centr sociologii obrazovanija RAO. – Rezhym dostupu : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=58&PHPSESSID=5bc709800160e910b3b173fb2c664775.

12. Zhilina L.N. Internet i pochemu vy dolzhny sozdat' svoj distancionnyj kurs? [Elektronnij resurs] / L.N. Zhilina, O.V. Kononova. – Vladivostok : Vladivostokskij gosudarstvennyj universitet jekonomiki i servisa. – Rezhim dostupu : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=200&PHPSESSID=7597524e6e13a1a041318d44c489d5e8.

13. Zhichkina A.E. O vozmozhnostjah psihologicheskikh issledovanij v seti Internet / Anastasija Evgen'evna Zhichkina // Psihologicheskij zhurnal. - 2000. - T. 21, № 2. - S. 75-78.

14. Zubarev E.Ju. Priključencheskie komp'juternye igry v rabote psihologa [Elektronnij resurs] / Evgenij Jur'evich Zubarev. - Saratov : SGU, 2002. - Rezhim dostupu : http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106587988&archive=&start_from=&ucat=15&category=15.

15.L'vova A.I. Internet-trening kak novaja vozmozhnost' gruppovoj psihologicheskoy raboty [Elektronnij resurs] / L'vova A. I., Rjazanceva I. A. - M. : MGU, 2004. - Rezhim dostupu : http://flogiston.ru/articles/netpsy/inet_training.

16.Maksymenko S.D. Psychologichni problemy modernizacii' osvity v Ukrai'ni / S.D. Maksymenko // Psycholog. – 2005. – № 6.

17.Morozov I.L. Avtonomnye virtual'nye kommunikacionnoj sistemy kak sposob aktivizacii nauchno-tvorcheskoj sociosredy v malyh i srednih gorodah Rossii [Elektronnij resurs] / Morozov I.L. // Novye infokommunikacionnye tehnologii v social'no-gumanitarnyh naukah i obrazovanii: sovremennoe sostojanie, problemy, perspektivy razvitija : mezhdunar. internet-konf., 15 janv. – 29 marta 2002 g. : materialy konf. - M. : In-t «Otkr. ob-vo» : Logos, 2003. - Rezhim dostupu : http://www.auditorium.ru/conf/conf_fulltext/Morozov.pdf.

18.Morosanova V.I. Individual'nyj stil' i samoreguljacija proizvol'noj aktivnosti cheloveka / V.I. Morosanova // Individual'nost' v sovremennom mire: Materialy mezhdunar. nauch.-prakt. konf. - Smolensk, 1996. - Ch. 1.

19.Muntjan P. Vid komp'juternoj addicicii: zavisimost' ot komp'juternyh igr [Elektronnij resurs] / Pavel Muntjan. - M. : MGU, 2005. - Rezhim dostupu : http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106584866&archive=&start_from=&ucat=15&category=15.

20.Muntjan P. Vlijanie seti Internet na razvitie cheloveka kak psihologicheskaja problema [Elektronnij resurs] / P. Muntjan. – Rezhim dostupu : http://www.library.by/portalus/modules/psychology/readme.php?subaction=showfull&id=1106588195&archive=&start_from=&ucat=15&category=15.

21.Nazar M.M. Internet-spilkuvannja jak chynnyk osobystisnyh zmin u junac'komu vici [Tekst] : dys. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Nazar Maksym Mykolajovyh ; NAPN Ukrai'ny, In-t psihologii' im. G. S. Kostjuka. - K., 2010. - 396 ark. : rys. - Bibliogr.: ark. 348-396.

22.Nazar M.N. Когнитивный базис создания модели респондента / M.N. Nazar, D.S. Meshherjakov // Научный поиск: Sb. научных работ студентов, аспирантов и преподавателей. - Вып. 13. - Jaroslavl', 2013. - S. 153-159.

23.Nazar M.M. Podal'shi perspektyvy psihologichnyh doslidzen' spilkuvannja cherez merezhu Internet [Elektronnyj resurs] / Nazar Maksym Mykolajovych // Virtual'nyj osvitnij prostir: psihologichni problemy (Psihologija novogo tysjacholittja): mezhdunar. nauk-prakt. Internet-konf., 28 travnja 2012 r.: tezy dopovidej. - Rezhym dostupu: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Nazar_Maxim_2012.doc.

24.Nazar M.M. Potencijaly internet-treningiv dlja optymizacij psihologichnogo stanu studentiv / Nazar Maksym Mykolajovych // Psihologija i osobystist': Naukovyj zhurnal. - Poltava: Instytut psihologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny, 2013. - № 1 (3). - S. 120-130.

25.Nazar M.M. Psihologichnyj vplyv spilkuvannja u merezhi Internet na formuvannja pevnyh osobystisnyh osoblyvostej i'i' korystuvachiv / M.M. Nazar // Problemy suchasnoi' psihologii'. - Kam'janec'-Podil's'kyj : Aksioma, 2009. - Vyp. 4. - S. 239-248.

26.Nazar M.M. Harakterni psihologichni osoblyvosti dystancijnoi' osvity cherez merezhu Internet [Elektronnyj resurs] / Nazar M.M. // Mediaosvita v Ukrai'ni: naukova refleksija vyklykiv, praktyk, perspektyv. - K., 2013 r. - Rezhym dostupu : http://ispp.org.ua/bibl_11.htm.

27.Nazar M.M. Specyfika psihologichnogo vplyvu navchannja korystuvachiv merezhi Internet / M.M. Nazar // Osvita doroslyh v Ukrai'ni : IX Mizhnar. nauk.-prakt. konf., (Kyi'v, 11–17 ver. 2008 r.) : zb. nauk. prac'. - K. : EKMO, 2008. – S. 102–104.

28.Smul'son M.L. Psihologichni osoblyvosti virtual'nyh navchal'nyh seredovyshh [Elektronnyj resurs] / Smul'son Maryna Lazarivna // Tehnologii' rozvytku intelektu. – K. : Instytut psihologii' im. G.S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny, 2012. - Rezhym dostupu : <http://psytir.org.ua/upload/journals/3/>

authors/2012/Smulson_Maryna_Lazarivna_-_Psychologichni_osoblyvosti_virtualnyh_navchalnyh_seredovysh.doc.

29. Smul'son M.L. Uchinnjeva dijaj'nist' u virtual'nomu osvitr'omu prostori [Elektronnyj resurs] / Smul'son Maryna Lazarivna // Virtual'nyj osvitnij prostir: psihologichni problemy (Psihologija novogo tysjacholittja): mezhdunar. nauk-prakt. Internet-konf., 28 travnja 2012 r.: tezy dopovidej. – Rezhym dostupu: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Smulson_Maryna_2012.doc.

30. Shuvalova N.Ju. Obshhenie so sverstnikami v obuchenii rebenka rabote na komp'jutere [Elektronnij resurs] / Shuvalova N.Ju., Fedunina N.Ju. // Novye infokommunikacionnye tehnologii v social'no-gumanitarnyh naukah i obrazovanii: sovremennoe sostojanie, problemy, perspektivy razvitija : mezhdunar. internet-konf., 15 janv. – 29 marta 2002 g. : materialy konf. - M. : In-t «Otkr. ob-vo» : Logos, 2003. - Rezhim dostupu : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=73&PHPSESSID=5bc709800160e910b3b173fb2c664775.

31. Chislova A.S. Ispol'zovanie Internet-resursov v processe prepodavanija anglijskogo jazyka [Elektronnij resurs] / A.S. Chislova, G.M. Tatarчук. – Rostov-na-Donu : Rostovskij gosudarstvennyj universitet. – Rezhim dostupu : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=219&PHPSESSID=7597524e6e13a1a041318d44c489d5e8.

32. Chumak V.V. Vprovadzhennja dystancijnyh tehnologij u proces rozv'jazuvannja studentamy psihologichnyh zadach / Chumak V.V. // Virtual'nyj osvitnij prostir: psihologichni problemy (Psihologija novogo tysjacholittja): mezhdunar. nauk-prakt. Internet-konf., 28 travnja 2012 r.: tezy dopovidej. – Rezhym dostupu: http://www.psy-science.com.ua/Konferenciya_2012_05_28/Chumak_Viktor_2012.doc.

33. Bissell J. S. Guide to the Internet for Educational Psychology [Elektronnyj resurs] / J. S. Bissell, J. Bissell. – Rezhym dostupu : <http://www.amazon.com/Guide->

Internet-Educational-Psychology-Bissell/dp/0697371581/sr=1-26/qid=1170252735/ref=sr_1_26/002-7584631-852814?ie=UTF8&s=books.

34. Handbook of Research Methods in Industrial and Organizational Psychology (Blackwell Handbooks of Research Methods in Psychology) / ed. by Steven G. Rogelberg. - Malden : Wiley-Blackwell Ltd., 2005. - 536 p.

35. Harris R.J. A Cognitive Psychology of Mass Communication / Richard Jackson Harris. - [4th ed.]. - Mahwah : Lawrence Erlbaum, 2004. - 488 p.

36. Hsiung R. C. E-Therapy: Case Studies, Guiding Principles, and the Clinical Potential of the Internet / Robert C. Hsiung. - New York : W. W. Norton & Comp., 2002. - 250 p.

37. Maheu M. Telepsychology Best Practices / Maheu M., McMenemy, J. - New York : Oxford University Press Publication, 2012.

38. Psychology and the Internet: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications / ed. by Jayne Gackenbach. - [2nd ed.]. - San Diego : Academic Press, 2006. - 392 p.

39. Suler J. The Psychology of Cyberspace [Elektronnyj resurs] / John Suler. - New Jersey : Science and Technology Center of Rider University, 2007. - Rezhym dostupu : <http://www-usr.rider.edu/~suler/psyber/psyber.html>.

40. Wolfe C. R. Learning and Teaching on the World Wide Web (Educational Psychology) [Elektronnyj resurs] / C. R. Wolfe. - Rezhym dostupu : http://www.amazon.com/Learning-Teaching-World-Educational-Psychology/dp/0127618910/sr=1-25/qid=1170252735/ref=sr_1_25/002-7584631-3852814?ie=UTF8&s=books.

Отримано: 11.10.2017

Відрецензовано: 19.10.2017

Опубліковано: 8.11.2017